

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η λατινοαμερικανική πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από μια μοναδικότητα. Περιέχει στην καθημερινότητά της, στην ιστορία της και στην κουλτούρα της στοιχεία που είναι σχεδόν φανταστικά, μυθικά, που δεν μπορούν να ερμηνευθούν εύκολα. Αυτήν ακριβώς την εικόνα αποτυπώνει άλλωστε ο μαγικός ρεαλισμός στη λατινοαμερικανική λογοτεχνία, όπου συχνά αναμιγνύονται το πραγματικό και το φανταστικό.

Η πολιτική ιστορία της Λατινικής Αμερικής συγκεντρώνει και αυτή μεγάλες αντιφάσεις, ιδιαιτερότητες και παράδοξα. Μια από αυτές τις ιδιαιτερότητες είναι ο λεγόμενος ποпуλισμός. Πρόκειται για ένα σοσιαλιστικό πολιτικό μοντέλο διακυβέρνησης που είναι δημοκρατικό και ταυτόχρονα ανταρχικό, έχει τις ρίζες του στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 και βασίζεται στην ύπαρξη ενός χαρισματικού ηγέτη, γνωστού ως καουντίγιο. Ένα τέτοιο παράδειγμα πολιτικής διακυβέρνησης ήταν και το καθεστώς του Ούγο Τσάβες στη Βενεζουέλα.

Το βιβλίο καταγράφει σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Λατινική Αμερική τις τελευταίες δεκαετίες. Η ανάλυσή τους, πιστεύω, βοηθά τον αναγνώστη να ερμηνεύσει και να κατανοήσει καλύτερα πολλά από τα πολιτικά παράδοξα που υπάρχουν ακόμη και σήμερα σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής, όταν μάλλιστα τον τελευταίο καιρό στην Ελλάδα, κυρίως λόγω της εκλογικής ανόδου της Αριστεράς, έχει έρθει στο προσκήνιο μια συζήτηση για το είδος διακυβέρνησης σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως είναι η Βενεζουέλα.

Το βιβλίο δίνει έμφαση σε δύο προσωπικότητες. Τον ηγέτη της

«μπολιβαριανής» επανάστασης, Ούγο Τσάβες, ο οποίος άφησε ανεξίτηλο το ίχνος του στην πολιτική και στην κοινωνική ζωή όχι μόνο της Βενεζουέλας, αλλά και ολόκληρης της Λατινικής Αμερικής, και τον θείο μου, Χουάν Βελάσκο Αλβαράδο, ο οποίος ως πρόεδρος του Περού κατά την περίοδο 1968-1975 εφάρμοσε μεγάλες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.

Αυτό που πολλοί δεν γνωρίζουν είναι ότι τα δύο αυτά πρόσωπα συνδέονται, μια και ο Τσάβες συνάντησε προσωπικά τον Βελάσκο το 1974, γι' αυτό και δήλωσε ότι ο Βελάσκο επηρέασε βαθιά την πολιτική του σκέψη και ότι τον θεωρούσε «πολιτικό του πατέρα».

Βασικό θέμα του βιβλίου είναι η εφαρμογή του ποпуλισμού στη Λατινική Αμερική, ενός έντονα μεταρρυθμιστικού και ριζοσπαστικού δηλαδή αριστερού ρεύματος, που τα τελευταία χρόνια εκφράστηκε κυρίως στη Βενεζουέλα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν δίνεται έμφαση στην πολιτική που ακολούθησαν τα καθεστώτα της πιο μετριοπαθούς Αριστεράς, όπως οι κυβερνήσεις του Λούλα στη Βραζιλία, της Μπατσελέτ στη Χιλή και των Κίρσνερ στην Αργεντινή, οι οποίες ταυτίστηκαν με μια πορεία περισσότερο ευρωπαϊκή.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας που έκανα για τη συγγραφή του βιβλίου, η οποία κράτησε περίπου τέσσερα χρόνια, είχα την ευκαιρία να συναντήσω, το Μάιο του 2010 στο Καράκας, τον πρόεδρο Ούγο Τσάβες, ο οποίος μου παραχώρησε μια συνέντευξη στην οποία, μεταξύ άλλων, εξέφραζε την υποστήριξη του στον ελληνικό λαό, που υφίστατο τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Η συνέντευξη μεταδόθηκε από τον τηλεοπτικό σταθμό Mega Channel.

Στη συνάντησή μας εκείνη είπα στον ηγέτη της Βενεζουέλας ότι ετοιμάζα αυτό το βιβλίο, με ενθάρρυνε να το ολοκληρώσω και μου εξέφρασε την επιθυμία του να επισκεφθεί μια μέρα την Ελλάδα. Πριν τον αποχαιρετήσω, ζήτησα από τον σημερινό πρόεδρο της Βενεζουέλας, Νικολάς Μαδούρο, που τότε ήταν υπουργός Εξωτερικών και τον συνόδευε, να μας βγάλει μια φωτογραφία, την οποία έχω συμπεριλάβει στο βιβλίο.

Λόγω της καταγωγής μου, εκτός από τη Βενεζουέλα, είχα την ευκαιρία να ταξιδέψω αρκετές φορές στη δεύτερη πατρίδα μου, το Περού. Το

2008, παρακολουθώντας τη σύνοδο Λατινικής Αμερικής-Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Λίμα, είχα τη δυνατότητα να δω και να ακούσω από κοντά τον πρόεδρο της Βολιβίας, Έβο Μοράλες, τον πρώτο ιθαγενή πρόεδρο της Λατινικής Αμερικής, ο οποίος συμμετείχε και στη λεγόμενη σύνοδο των λαών, μια αντισύνοδο δηλαδή, στην οποία συμμετείχαν πολλά κοινωνικά και ιθαγενή κινήματα και πραγματοποιήθηκε παράλληλα με τη σύνοδο ηγετών. Το 2011, στην αρχαία πρωτεύουσα των Ίνκας, την πόλη Κούσκο στις Άνδεις του Περού, παρακολούθησα την εκλογική νίκη του Ογιάντα Ουμάλα, του λεγόμενου «Τσάβες του Περού».

Θυμάμαι, αναζητώντας στοιχεία για την περίοδο διακυβέρνησης του θείου μου, Χονάν Βελάσκο Αλβαράδο, βρέθηκα σε ένα παλαιοπωλείο στη Λίμα, στην αγορά του Ελ Ονέκο. Εκεί βρήκα παλιά βιβλία που αναφέρονταν σε εκείνη την περίοδο, αλλά ένας παλαιοπώλης, αστεεινός, με πλησίασε και μου είπε: «Αν θες να βρεις περισσότερα στοιχεία, πήγαινε στη CIA, αυτοί ξέρουν τα πάντα για τον Βελάσκο»...

Αυτό γιατί ο Χονάν Βελάσκο Αλβαράδο θεωρούνταν από τις ΗΠΑ μέλος του λεγόμενου «άξονα του κακού». Υπήρξε ιδεολογικός «πρόδρομος» πολλών καθεστώτων του λεγόμενου «νεοποπουλισμού» στη Λατινική Αμερική, όπως αυτά του Ούγο Τσάβες, του Έβο Μοράλες και του Ραφαέλ Κορέα. Συγκρούστηκε με τις ΗΠΑ διώχνοντας τις αμερικανικές βάσεις από τη χώρα, έστειλε στρατό στις πετρελαϊκές εταιρίες για να διώξει τους Αμερικανούς που τις εκμεταλλεύονταν και να προχωρήσει στην κρατικοποίηση τους, και εφάρμοσε τη μεγαλύτερη αγροτική μεταρρύθμιση στην ιστορία της Λατινικής Αμερικής μετά την κουβανική.

Οι ΗΠΑ τον θεωρούσαν «νέο Κάστρο», γι' αυτό έθεσαν σε εφαρμογή σχέδια για την αποσταθεροποίηση της κυβέρνησής του και την ανατροπή του, όπως έπραξαν και με την κυβέρνηση του Σαλβαδόρ Αλιέντε στη Χιλή το 1973.

Το Σεπτέμβριο του 2013 βρέθηκα στην Κούβα εκπληρώνοντας ένα παιδικό μου όνειρο: να γνωρίσω από κοντά το «νησί της επανάστασης». Η εικόνα όμως που είχα μπροστά μου, με τους κατοίκους να συνεχίζουν να στερούνται, εδώ και περισσότερο από μισό αιώνα, θεμελιώδη δημο-

κρατικά δικαιώματα και να υποφέρουν από τις ελλείψεις σε τρόφιμα, φάρμακα και άλλα αγαθά, κυρίως εξαιτίας του απάνθρωπου εμπάργκο που έχουν επιβάλει οι ΗΠΑ, δεν μου επέτρεψε να δω το «μύθο» της Κούβας.

Ευχαριστώ όλους όσοι βοήθησαν στη συγγραφή αυτού του βιβλίου παρέχοντας πληροφορίες και στοιχεία. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον καθηγητή του τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Πολιτισμού του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, κύριο Δημήτρη Φιλίππη, για τη βοήθειά του, μεταξύ άλλων, στη μετάφραση της πρώτης και της τελευταίας δημόσιας ομιλίας που έκανε ο Ούγο Τσάβες ως πρόεδρος της Βενεζουέλας.

Ιάσων Πιπίνης

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ

Το πολιτικό «πείραμα» της Λατινικής Αμερικής, το οποίο ξεκίνησε στην εκπνοή του περασμένου αιώνα με τον εκλογικό θρίαμβο του Ούγο Τσάβες στη Βενεζουέλα και συνεχίστηκε με την ανάδειξη πολιτικών δυνάμεων της άλλοτε διωκόμενης επαναστατικής Αριστεράς στην εξουσία, δημιούργησε νέους πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς στην περιοχή.

Τέτοια παραδείγματα είναι του ιθαγενή Αϊμάρα Έβο Μοράλες στη Βολιβία, του Ραφαέλ Κορέα στο Εκουαδόρ, του πρώην αντάρτη των Σαντινίστας Ντανιέλ Ορτέγα στη Νικαράγουα, του ηγέτη του πρώην επαναστατικού κινήματος Φαραμπούντο Μαρτί, Μαουρίσιο Φούνες, στο Ελ Σαλβαδόρ, του πρώην αντάρτη των Τουπαμάρος Χοσέ Μουχίκα στην Ουρουγουάη και του πρώην στρατιωτικού Ογιάντα Ουμάλα στο Περού.

Η λατινοαμερικανική επαναστατική Αριστερά για πρώτη φορά κατέθεσε τα όπλα, πήγε στις κάλπες και από τις κάλπες έφτασε στην εξουσία.

Το 2014 σε δεκατρείς από τις είκοσι χώρες της Λατινικής Αμερικής στην εξουσία βρίσκονται αριστερές ή κεντροαριστερές κυβερνήσεις,¹ οι οποίες, αν και διαφορετικές μεταξύ τους (ποπουλιστές, σοσιαλιστές, σοσιαλδημοκράτες), έχουν προχωρήσει σε σημαντικές

1. Βενεζουέλα, Βολιβία, Εκουαδόρ, Νικαράγουα, Ελ Σαλβαδόρ, Περού, Ουρουγουάη, Κούβα, Αργεντινή, Βραζιλία, Χιλή, Μεξικό, Δομινικανή Δημοκρατία.

κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, έχουν διαμορφώσει μια διαφορετική πραγματικότητα και έχουν διακόψει οριστικά κάθε σχέση με το πολιτικό παρελθόν, όταν οι δεξιές κυβερνήσεις είχαν τη στήριξη των ΗΠΑ.

Η νέα λατινοαμερικανική πραγματικότητα ευνόησε πολιτικά το καθεστώς του Κάστρο στην Κούβα, το οποίο κατάφερε να βγει πλήρως από την απομόνωση. Επιπλέον, αποκόμισε τεράστια οικονομικά οφέλη από τις οικονομικές και εμπορικές συμφωνίες που σύναψε με τη Βενεζουέλα του Ούγο Τσάβες, κυρίως με την αγορά πετρελαίου σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές.

Το πείραμα διακόπηκε απότομα όταν το Μάρτιο του 2013 ο χαρισματικός ηγέτης της μπολιβαριανής επανάστασης, Ούγο Τσάβες, νικήθηκε από τον καρκίνο, αφήνοντας ορφανή την επαναστατική Αριστερά στη Λατινική Αμερική. Ο τσαβισμός κατάφερε να παραμείνει στην εξουσία στη Βενεζουέλα και χωρίς τη φυσική παρουσία του Τσάβες, καθώς στις εκλογές της 14ης Απριλίου του 2013 ο διάδοχός του, Νικολάς Μαδούρο, κατάφερε να συγκεντρώσει το 50,66% των ψήφων. Ωστόσο έχει αποδειχθεί ιστορικά πως μετά το θάνατο του ηγέτη τους τα προσωποκεντρικά καθεστώτα του ποπουλισμού στη Λατινική Αμερική συνήθως καταρρέουν.

Σήμερα η λατινοαμερικανική πραγματικότητα ελάχιστα μοιάζει με εκείνη των προηγούμενων δεκαετιών. Οι δικτατορίες έχουν εξαφανιστεί από τον πολιτικό χάρτη. Με μοναδική εξαίρεση την Κούβα, στις χώρες της Λατινικής Αμερικής οι κυβερνήσεις εκλέγονται με δημοκρατικές διαδικασίες, η δημοκρατία έχει ισχυροποιηθεί και οι θεσμοί αποκτούν μεγαλύτερη ανεξαρτησία.

Το σαραντασκάτωρο πραξικόπημα εναντίον του Ούγο Τσάβες στη Βενεζουέλα το 2002 και το πραξικόπημα για την ανατροπή του προέδρου Μανουέλ Ζελάγια στην Ονδούρα το 2009 μπορεί να θύμισαν εποχές κατά τις οποίες ο στρατός αποτελούσε εναλλακτική λύση στα πολιτικά προβλήματα της Λατινικής Αμερικής, αλλά δεν αποδείχθηκαν σημαντική απειλή για τους δημοκρατικούς θεσμούς στην ευρύτερη περιοχή. Και στις δύο περιπτώσεις άλλω-

στε οι κυβερνήσεις των υπόλοιπων χωρών της Λατινικής Αμερικής και οι διεθνείς οργανισμοί στους οποίους συμμετέχουν δεν στήριξαν τους πραξικοπηματίες.

Εξετάζοντας την πρόοδο που σημειώθηκε στον κοινωνικό τομέα σ' αυτές τις χώρες διαπιστώνουμε σημαντική μείωση στο ποσοστό της φτώχειας, το οποίο βρίσκεται στα πιο χαμηλά επίπεδα των τελευταίων τριών δεκαετιών. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (CEPAL) το 2012 έκλεισε με 167 εκατομμύρια φτωχούς πολίτες, ένα εκατομμύριο λιγότερους από την προηγούμενη χρονιά.

Το 28,8% του πληθυσμού της Λατινικής Αμερικής ωστόσο βρίσκεται σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας. Όπως απορρέει από την ίδια έρευνα, ο αριθμός αυτών που βρίσκονται σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας δεν μεταβλήθηκε σε σχέση με το 2011, αφού παρέμεινε στα 66 εκατομμύρια.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη CEPAL το ποσοστό της φτώχειας στη Λατινική Αμερική μειώθηκε από το 31% το 2010 στο 29,4% το 2011. Αξιοσημείωτη μείωση στο ποσοστό της φτώχειας από το 2010 ως το 2011 κατέγραψαν επτά χώρες : η Αργεντινή (από 8,6 σε 5,7%), η Βραζιλία (από 24,9 σε 20,9%), η Κολομβία (από 37,3% σε 34,2%), το Εκουαδόρ (από 37,1 σε 32,4%), η Παραγουάη (από 54,8 σε 49,6%), το Περού (από 31,3 σε 27,8%) και η Ουρουγουάη (από 8,6 σε 6,7%).

Βέβαια, πολλές φορές οι αριθμοί δεν αποτυπώνουν την πραγματικότητα. Στην Αργεντινή, για παράδειγμα, τον Απρίλιο του 2013 η πρόεδρος Κριστίνα Κίρσνερ ανακοίνωσε ότι χάρη στο επιτυχημένο οικονομικό μοντέλο που ακολουθεί η φτώχεια μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια και το 2012 έπληττε μόνο το 5,4% του πληθυσμού. Δηλαδή περίπου 2,2 εκατομμύρια πολίτες σε σύνολο 40,7 εκατομμυρίων.

Σύμφωνα όμως με έρευνα του Κοινωνικού Παρατηρητηρίου του Καθολικού Πανεπιστημίου της Αργεντινής (Universidad Católica

de Argentina) η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης πέτυχε το ακριβώς αντίθετο. Η κατάσταση επιδεινώθηκε. Όπως προκύπτει από την έρευνα, το 26,9% των Αργεντινών, δηλαδή περίπου 11 εκατομμύρια άνθρωποι, ζουν στη φτώχεια, το οποίο αντιστοιχεί σε αύξηση 5% σε σχέση με το 2011.

Το μόνο βέβαιο είναι ότι στον τομέα της εγκληματικότητας δεν υπήρξε καμία βελτίωση, αφού ο αριθμός των δολοφονιών εκτινάχθηκε στα ύψη τα τελευταία χρόνια, κυρίως στις χώρες της Κεντρικής Αμερικής, στην Κολομβία και στη Βενεζουέλα. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου παρατηρείται μια ύφεση, το φαινόμενο παραμένει τόσο έντονο, που δεν αφήνει κανένα περιθώριο για εφησυχασμό. Η δράση του οργανωμένου εγκλήματος, των καρτέλ ναρκωτικών και των συμμοριών, που μοιάζουν με τη Λερναία Ύδρα, αποτελεί ανοιχτή πληγή για την κοινωνική ειρήνη και τη συνοχή στις χώρες αυτές.

Το 2012 στο Μεξικό σημειώθηκαν 12.298 δολοφονίες. Στη Βενεζουέλα την ίδια χρονιά σημειώθηκαν 16.030 δολοφονίες, δηλαδή περίπου 44 δολοφονίες την ημέρα. Στη Γουατεμάλα, μια χώρα 15 εκατομμυρίων, αν και καταγράφηκε μείωση 9% στις δολοφονίες το 2012, το πρόβλημα εξακολουθεί να είναι έντονο, αφού οι νεκροί έφτασαν τους 5.174. Το ίδιο και στην Κολομβία, όπου την ίδια χρονιά, αν και οι δολοφονίες σημείωσαν τη μεγαλύτερη μείωση των τελευταίων είκοσι εφτά ετών, έφτασαν στις 14.670. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών τη δεκαετία 2000-2010 περισσότεροι από ένα εκατομμύριο άνθρωποι έπεσαν θύματα ανθρωποκτονίας στη Λατινική Αμερική.

Ένα άλλο φαινόμενο που είχε οδυνηρές συνέπειες στην ήπειρο, το αντάρτικο, τείνει πλέον να εξαφανιστεί. Τα επαναστατικά κινήματα και τα αντάρτικα (γνωστά ως guerrillas) που έδρασαν επί δεκαετίες σε πολλές χώρες είτε εξαρθρώθηκαν είτε επέλεξαν την οδό των εκλογών για να κατακτήσουν την εξουσία, όπως συνέβη με τους Σαντινίστας στη Νικαράγουα ή με το Μέτωπο Φαραμπούντο

Μαρτί για την Εθνική Απελευθέρωση (Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional) στο Ελ Σαλβαδόρ.

Σήμερα μόνο οι αντάρτες των Ένοπλων Επαναστατικών Δυνάμεων Κολομβίας (FARC), που ελέγχουν και το «ναρκοεμπόριο» μέσα από τη ζούγκλα, συνεχίζουν την ένοπλη δράση και εξακολουθούν να αποτελούν σοβαρή απειλή για την πολιτική και την κοινωνική σταθερότητα της χώρας. Ακόμη όμως και οι αντάρτες των FARC τον τελευταίο χρόνο έδειξαν για πρώτη φορά να σκέφτονται τον τερματισμό της σύγκρουσης, που έχει πάρει μορφή εμφυλίου, με την κατάπαυση του πυρός που ανακοίνωσαν για πρώτη φορά το Δεκέμβριο του 2012 και τις διαπραγματεύσεις με την κολομβιανή κυβέρνηση, οι οποίες συνεχίζονται στο έδαφος της Κούβας.

Οι υπόλοιπες ένοπλες οργανώσεις που έδρασαν στη Λατινική Αμερική είτε αδρανοποιήθηκαν πλήρως είτε η δράση τους περιορίστηκε σε απομακρυσμένες περιοχές της ζούγκλας του Αμαζονίου ή των ορεινών περιοχών των Άνδεων, όπως συμβαίνει στο Περού με το Φωτεινό Μονοπάτι, χωρίς να αποτελούν πλέον απειλή για το κράτος. Μετά την αδρανοποίηση των αντάρτικων κινημάτων στη Λατινική Αμερική άρχισε να αλλάζει και ο πολιτικός χάρτης.

Ο εκλογικός θρίαμβος του Ούγο Τσάβες στη Βενεζουέλα το Δεκέμβριο του 1998 σηματοδότησε μια αριστερή στροφή σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής. Η Αριστερά αυτή ωστόσο δεν έχει τα ίδια χαρακτηριστικά σε όλες τις χώρες, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις είναι πιο ριζοσπαστική, έως «επαναστατική», και σε άλλες πιο μετριοπαθής, αλλά έντονα μεταρρυθμιστική.

Από τη μια πλευρά αναδύθηκε η Αριστερά του ποπουλισμού (*izquierda populista*) που κυβερνά στη Βενεζουέλα, στη Βολιβία, στο Εκουαδόρ, στη Νικαράγουα και στο Περού και η οποία ταυτίζεται και με την «εθνικιστική Αριστερά»,² και από την άλλη πλευρά

2. Ο εθνικισμός της Αριστεράς στη Λατινική Αμερική είναι τελείως διαφορετικός από τον εθνικισμό της ακροδεξιάς που εντοπίζεται στα ευρωπαϊκά κράτη.

υπάρχει η πιο μετριοπαθής μεταρρυθμιστική Αριστερά που κυβερνά στη Βραζιλία, στη Χιλή, στην Αργεντινή, στην Ουρουγουάη, στην Παραγουάη και στο Ελ Σαλβαδόρ.

Επίσης, τα κομμουνιστικά κόμματα, τα οποία παραδοσιακά στη Λατινική Αμερική δεν συγκεντρώνουν υψηλά εκλογικά ποσοστά, διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική ιδεολογία και την πρακτική των πολιτικών του ποπουλισμού, τις οποίες μάλιστα κατακρίνουν έντονα.

Η Κούβα, από την άλλη, αποτελεί μοναδική περίπτωση στη Λατινική Αμερική. Η κουβανική επανάσταση, η οποία ήδη από τη δεκαετία του 1960 προχώρησε σε μεγάλες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, κυρίως στους τομείς της παιδείας και της υγείας, εξελίχθηκε στη μακροβιότερη δικτατορία στην ιστορία της Λατινικής Αμερικής και, παρότι τα τελευταία χρόνια το καθεστώς του Ραούλ Κάστρο έχει παραχωρήσει περισσότερες ελευθερίες στους πολίτες, εφαρμόζοντας μάλιστα αλλαγές στο οικονομικό μοντέλο διακυβέρνησης με την ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δείχνει να αρνείται να αναγνωρίσει ότι ο κόσμος έχει αλλάξει.

Η Κούβα ενσαρκώνει το λατινοαμερικανικό και παγκόσμιο όνειρο της ανεξαρτησίας, της αντίστασης και της επανάστασης. Για πολλούς Ευρωπαίους η Κούβα συνεχίζει να αποτελεί παγκόσμιο μνημείο αντίστασης, παρότι βέβαια ελάχιστοι θα δέχονταν ένα τέτοιο καθεστώς στη δική τους χώρα.

Η Αριστερά στη Λατινική Αμερική παρουσιάζει τεράστιες ιδεολογικές διαφορές και η πολιτική που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις της διαφοροποιείται σημαντικά από χώρα σε χώρα – όπως, για

Τα περισσότερα κινήματα της λεγόμενης επαναστατικής Αριστεράς στη Λατινική Αμερική ταυτίζονται με την εθνικιστική Αριστερά, η οποία αναπτύχθηκε για να προβάλει τα αυτόχθονα στοιχεία της ιστορίας και της κουλτούρας των χωρών αυτών, τα σύμβολα της πατρίδας και τη θρησκεία των αρχαίων πολιτισμών, σε μια προσπάθεια των λαών να προσδιορίσουν την εθνική τους ταυτότητα και κυρίως ως μια ανάγκη να αντιμετωπίσουν τις επιρροές από τις ΗΠΑ.

παράδειγμα, η πολιτική της κυβέρνησης Λούλα στη Βραζιλία από αυτήν του Τσάβες στη Βενεζουέλα.

Εντούτοις συγκλίνουν στο ότι προσπάθησαν να δώσουν λύσεις σε παρόμοια προβλήματα που ταλάνιζαν και συνεχίζουν να ταλανίζουν τη Λατινική Αμερική από την εποχή της αποικιοκρατίας. Στις κραυγαλέες δηλαδή κοινωνικές ανισότητες, στη φτώχεια, στον αναλφαριθμητισμό, στον κοινωνικό αποκλεισμό των ιθαγενών, στην έλλειψη εθνικής κυριαρχίας, στη λεηλασία του φυσικού πλούτου.

Σε κάθε περίπτωση το βέβαιο είναι ότι, με την ανάδειξη αυτών των αριστερών κυβερνήσεων στην περιοχή, στην εκπνοή του 20ού αιώνα αναστήθηκε μια πολιτική ιδεολογία που πολλοί τη θεωρούσαν οριστικά εξαφανισμένη: ο ποπουλισμός (*populismo*), αν και δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν ότι ο ποπουλισμός δεν πέθανε ποτέ, απλώς όλα αυτά τα χρόνια κοιμόταν.

Αυτό το πολιτικό μοντέλο, που έχει τις ρίζες του στη Λατινική Αμερική της δεκαετίας του 1950, και κυρίως στην εποχή του Χουάν Ντομίνγκο Περόν στην Αργεντινή και στη συνέχεια στην περουνιανή επανάσταση του Χουάν Βελάσκο Αλβαράδο, στηρίζεται στην ύπαρξη ενός χαρισματικού ηγέτη ο οποίος, παραμερίζοντας πολλούς δημοκρατικούς θεσμούς, αναπτύσσει προσωπική επαφή με το λαό.

Για τον ηγέτη του ποπουλισμού προτεραιότητα είναι οι φτωχοί και οι κοινωνικά αποκλεισμένοι και σκοπός του η βελτίωση της ζωής τους. Εκλέγεται με δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά στην πορεία χρησιμοποιεί αυταρχικές μεθόδους διακυβέρνησης, γι' αυτό και πολλοί θεωρούν ότι το καθεστώς που επιβάλλει δεν είναι παρά μια δικτατορία.

Ωστόσο δεν πρέπει να κρίνει κανείς ένα πολιτικό φαινόμενο της Λατινικής Αμερικής με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Ο Ουρουγουανός διανοούμενος Εδουάρδο Γκαλεάνο, συγγραφέας του έργου *Οι ανοιχτές φλέβες της Λατινικής Αμερικής*, σε συνέντευξή του υποστήριξε ότι αν κάποιος επιχειρήσει να ερμηνεύσει τη λατινοαμερικανική

πραγματικότητα «απέξω και αφ' υψηλού» είναι βέβαιο ότι θα βγάλει λανθασμένα συμπεράσματα. Ο ποπουλισμός, στην πραγματικότητα, αποτελεί μια από τις πολιτικές ιδιαιτερότητες της Λατινικής Αμερικής που δεν μπορούν να ερμηνευθούν εύκολα με τα μάτια ενός Ευρωπαίου.

Ο ηγέτης του ποπουλισμού συχνά μπερδεύει στοιχεία του σοσιαλισμού, του εθνικισμού, του κομμουνισμού, ακόμη και του φασισμού, χωρίς όμως να ανήκει σε κανένα απ' όλα αυτά τα πολιτικά ρεύματα. Ο ποπουλισμός είναι ένα μοναδικό δημοκρατικό πολιτικό μοντέλο της Αριστεράς, μέρος της ιδιαίτερης πολιτικής ζωής της Λατινικής Αμερικής, και πρέπει να κριθεί με βάση τις λατινοαμερικανικές ιδιαιτερότητες.

Αναμφισβήτητα, ο κύριος εκφραστής του ποπουλισμού στη Λατινική Αμερική κατά τον 21ο αιώνα ήταν ο Ούγο Τσάβες. Δημιούργησε μάλιστα το δικό του πολιτικό μοντέλο, το οποίο αποκάλεσε «σοσιαλισμός του 21ου αιώνα» και το οποίο αντιπροσωπεύει μια νέα Αριστερά, πολύ διαφορετική τόσο από εκείνη που εγκατέλειψε τα όπλα στη Λατινική Αμερική, όσο και από την ευρωπαϊκή Αριστερά.

Όπως μου εξήγησε ο ίδιος ο Τσάβες σε συνέντευξη που μου παραχώρησε το Μάιο του 2010, η φιλοσοφία του πολιτικού μοντέλου που εφάρμοσε στηρίζεται, μεταξύ άλλων, στη σκέψη και στη δράση του ήρωα της ανεξαρτησίας της Λατινικής Αμερικής Σιμόν Μπολίβαρ και στη διδασκαλία του Χριστού.

Ο Τσάβες ήταν ένας μύθος που έφυγε από τη ζωή, όπως μύθος ήταν ο Τσε Γκεβάρα, ο Σαλβαδόρ Αλιέντε, ο Χουάν Βελάσκο Αλβαράδο και ο Ομάρ Τορίχος. Ούτε οι πολιτικοί του εχθροί μπόρεσαν να αμφισβητήσουν το επικοινωνιακό χάρισμα του Τσάβες. Είχε μια μοναδική ικανότητα να επικοινωνεί με τα πλήθη, καταφέρνοντας να αγγίξει τις καρδιές των οπαδών του, που τον θεωρούσαν έναν από αυτούς.

Εκατομμύρια Βενεζολάνοι ταυτίστηκαν μαζί του και με το όραμα

το οποίο ενσάρκωνε. Το χάρισμά του ήταν μοναδικό. Είναι ο μοναδικός πολιτικός ηγέτης της Λατινικής Αμερικής, μετά τον Φιντέλ Κάστρο και τον Τσε Γκεβάρα, τον οποίο γνωρίζουν οι άνθρωποι σε ολόκληρο τον πλανήτη. Μπορεί οι επικριτές του να τον κατηγορούσαν ως δικτάτορα, αλλά ο Τσάβες ήταν ο μοναδικός πολιτικός στη Λατινική Αμερική που κέρδισε τέσσερις συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις με άνετη πλειοψηφία.

Παράλληλα με την «ανάδυση» των καθεστώτων του ποπουλισμού, στη Λατινική Αμερική άρχισε για πρώτη φορά να παρατηρείται μια πρόοδος στην οικονομία. Η πρόοδος αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις πολιτικές πρωτοβουλίες των ηγετών του ποπουλισμού. Έτσι, τα «χαμένα» χρόνια της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη για τη Λατινική Αμερική αποτέλεσαν μεγάλη ευκαιρία για ανάπτυξη. Εκατομμύρια άνθρωποι κατάφεραν να βγουν από την απόλυτη φτώχεια και οι οικονομίες των περισσότερων χωρών της ηπείρου σημείωσαν σημαντική άνοδο. Η οδυνηρή εμπειρία του ΔΝΤ, για χώρες όπως η Αργεντινή, η Βραζιλία και το Εκουαδόρ, οδήγησε σε ρήξη με τον διεθνή οργανισμό και στο σχεδιασμό οικονομικών μοντέλων τελείως διαφορετικών από αυτά που είχαν δοκιμαστεί παλαιότερα και – όπως αποδείχθηκε – είχαν φέρει ακόμη μεγαλύτερη φτώχεια.

Κάποτε οι διεθνείς οργανισμοί και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο υποστήριξαν την ιδέα ότι αν η Λατινική Αμερική ακολουθούσε τις συνταγές τους θα μπορούσε σε σύντομο χρονικό διάστημα να μοιάσει με τις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Σήμερα όμως, αντίθετα, εξαιτίας ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος υπό κατάρρευση αλλά και των συνταγών λιτότητας του ΔΝΤ, πολλές χώρες της Ευρώπης μοιάζουν όλο και περισσότερο με τη Λατινική Αμερική των περασμένων δεκαετιών.

Παράλληλα, οι ΗΠΑ έπαψαν να αποτελούν απειλή για τους Λατινοαμερικανούς, όπως συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια λόγω του ωμού παρεμβατισμού τους, όπως έπαψαν να θεωρούνται και σωτή-

ρες, αφού πολλές λατινοαμερικανικές χώρες στράφηκαν σε άλλες δυνάμεις, όπως η Κίνα και η Ρωσία. Μετά τις επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης το 2001 οι ΗΠΑ απομακρύνθηκαν από τη λεγόμενη «κάτω αυλή» τους και έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν, στον πόλεμο κατά της «ισλαμικής τρομοκρατίας» και, πολύ αργότερα, στο Ιράν. Η αλλαγή της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ βελτίωσε σε ένα βαθμό και την εικόνα που έχουν από τότε οι Λατινοαμερικανοί για τους «γκρίνγκος» γείτονές τους, η ηγεμονία των οποίων έχει υποχωρήσει σημαντικά στην περιοχή.

Ο ΠΟΠΟΥΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ

«Θέλουμε υποσχέσεις, όχι πραγματικότητες...»

Ο ποπουλισμός, που, όπως προαναφέραμε, είναι συνυφασμένος με την ιστορία της Λατινικής Αμερικής, έχει τις ρίζες του στους Ρώσους ποπουλιστές του 19ου αιώνα. Αναμφίβολα ωστόσο ο λατινοαμερικανικός ποπουλισμός καταλαμβάνει μια ξεχωριστή θέση, αφού ανέδειξε ηγέτες παγκόσμιου βεληνεκούς και διαμόρφωσε πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Μέχρι σήμερα οι ειδικοί δεν φαίνεται να έχουν καταλήξει σε συμφωνία για τον ορισμό και τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του, ενώ κατά καιρούς η μελέτη του θέματος έχει προκαλέσει έντονες διαμάχες.

Εκείνο στο οποίο οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν είναι ότι πρόκειται για ένα πολιτικό μοντέλο διακυβέρνησης που βασίζεται σε έναν χαρισματικό ηγέτη, ο οποίος να μεν εκλέγεται με δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά στην πορεία χρησιμοποιεί αυταρχικές ή ακόμη και αντιδημοκρατικές μεθόδους. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο ποπουλισμός ενσωματώνει στην πολιτική ανθρώπους αποκλεισμένους από το παραδοσιακό πολιτικό κατεστημένο, όπως οι ιθαγενείς και οι μιγάδες. Ιδεολογικά συγγενεύει με την Αριστερά, χωρίς όμως να αποτελεί απαραίτητα μέρος της κοινοβουλευτικής Αριστεράς.

Θα ήταν λάθος, πιστεύω, να αποδώσουμε τη λέξη ποπουλισμός (populismo) με τον όρο «λαϊκισμός» (από το ισπανικό popular = λαϊκός και από το λατινικό popularis = αυτός που σχετίζεται με το λαό). Το συγκεκριμένο πολιτικό φαινόμενο ενδεχομένως να εμπεριέχει το στοιχείο του λαϊκισμού, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ταυτιστεί με αυτόν.³

Ο ποπουλισμός εμφανίστηκε στη Λατινική Αμερική το πρώτο μισό του 20ού αιώνα και στα καθεστώτα του εΐθισται να εντάσσονται οι κυβερνήσεις του Χουάν Ντομίνγκο Περόν (1946-1955 και 1973-1974) στην Αργεντινή, του Χετούλιο Βάργας (1951-1954) και του Ζοάο Γκούλαρτ (1961-1964) στη Βραζιλία, του Λουίς Ετσεβερία (1970-1976) στο Μεξικό, του Χοσέ Μαρία Βελάσκο Ιμπάρα (1952-1956) στο Εκουαδόρ, του Χουάν Βελάσκο Αλβαράδο (1968-1975) στο Περού, του Αλμπέρτο Γιέρας Καμάργο (1958-1962) στην Κολομβία και του Κάρλος Ιμπάνιες δελ Κάμπο (1952-1958) στη Χιλή. Ορισμένοι μελετητές εντάσσουν στην ίδια κατηγορία και τις κυβερνήσεις του Κάρλος Ανδρές Πέρες (1974-1979) στη Βενεζουέλα και του Χοακίν Μπαλαγέρ (1966-1978) στη Δομινικανή Δημοκρατία.

Τη δεκαετία του 1980 το φαινόμενο του ποπουλισμού σχεδόν εξαφανίστηκε. Στην εξουσία βρέθηκαν και πάλι κεντροδεξιές – κυρίως – κυβερνήσεις, εξαρτώμενες σε μεγάλο βαθμό από τις ΗΠΑ, που εφάρμοσαν τις παλιές οικονομικές συνταγές, δοκιμασμένες πια και χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα στην αντιμετώπιση της φτώχειας. Η αποτυχία ωστόσο της οικονομικής πολιτικής στις περισσότερες χώρες, η πολιτική αστάθεια, η αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών και η όξυνση των ανισοτήτων άνοιξαν το δρόμο για ένα δεύτερο κύμα του ποπουλισμού.

Στις αρχές του 21ου αιώνα ο ποπουλισμός εμφανίστηκε ξανά

3. Μια συγγενή εμπειρία με τον λατινοαμερικανικό ποπουλισμό βίωσε η Ελλάδα τη δεκαετία του 1980 με τη διακυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου.